

MIKES KELEMEN: AZ IFJAK KALAUZA

Budapest, 1974. Akadémiai Kiadó, 789 oldal

Sajtó alá rendezte: Hopp Lajos. Mikes Kelemen Összes Művei, IV. kötet

„Kedves fiam, ezen könyvet kérek olvassad. . . . olvassad a tanulásnak kedviért, figyelmességgel és renddel. . . .” — szólítja meg a szerző ifjú olvasóját az előljáró beszédben. Vajon milyen ifjak jelentek meg MIKES Kelemen képzeletében, amikor 1724-ben Rodostóban hozzáfogott a francia erkölcsnevelési könyv magyarra fordításához? Azért készíti ugyanis a fordítást, hogy vele „az ifjaknak lelki hasznokra legyen”. Vajon kiknek szánta? A rodostói magyar kolónia néhány fiatalemberének? Vagy abban reménykedett, hogy majd a távoli haza fiai is kezükbe veszik? Vagy csak egyszerűen el akarta magát foglalni a fordítás munkájával? „. . . az bujdosásomnak ideje adván alkalmatosságot erre, hogy szomorúsággal múlt időmet haszontalanul ne tölteném, és egyszeremind ezen munkám magam oktatására is fordulna” — írja ugyancsak a bevezetésben (386. old.).

RÁKÓCZI fejedelem rodostói könyvtárában akadt kezébe az „*Instruction de la jeunesse en la piété chretienne*” című erkölcsnevelési mű. Szerzője Charles GOBINET (1613—1690), a párizsi Sorbonne tanára, népszerű pedagógiai traktátusok írója. E műve két évszázadon keresztül számtalan kiadásban, több nyelvre lefordítva jelent meg, az első kiadás 1655-ben látott napvilágot Párizsban.

Könyvét nem a pedagógusok számára készítette szerzője, hanem maguknak a fiataloknak írta, kalauznak. „Hogy micsoda szükséges a jó erkölcsnek útjában a kalauz, főképpen az ifjúságnak idejében?” — ezt fejtí ki az egyik alfejezet „E[z], fiam, legfőbb mód azok között, amelyek tégedet a jó erkölcsre vezethetnek, e[z] vitetheti végben a többit, és enélkül csaknem lehetetlen, hogy a többivel élhess haszonnal. az üdvösségnék és a válóságos bölcsességnek útja eltötött üsméretlen dolog, szükséged vagyon egy olyan kalauzra, aki téged arra vezessen” (90. old.)

A párizsi abbé nem tagadta meg önmagát mint szerző: könyvében a hagyományos katolikus erkölcsi nevelés alapelveit, átfogó elméletét és gyakorlati módszereit foglalta össze, az újkori, vallásos alapú erkölcsi nevelés világos, logikus, jól áttekinthető foglalatát adva. Célkitűzése: a nevelésnek alkalmassá kell tennie az ifjút arra, hogy *erkölcsös életet* azaz *értékes, tartalmas, teljes életet* élhessen. Hogyan történjék ez? Erre felel könyve öt nagy fejezetében.

Az *első* részben kifejti, hogy miért van szükség az erkölcsi nevelésre: mert az ember Isten teremtménye, s parancsai az erkölcsös életre kötelezik; másrészt aki ifjúkorában erkölcsösen él, minden bizonnyal felnőtt korában is úgy fog élni. A *második* rész az erkölcsös élet kialakításának és fenntartásának eszközeit tárgyalja, ezek: az oktatás; az imádság, gyónás, áldozás, mise, a szentek tisztelete, a vasárnapok és ünnepnapok megünneplése; az időnek hasznos munkával való eltöltése, jó könyvek olvasása, társalgás, illetőleg az önmegismerés. A *harmadik* rész az erkölcsös élet akadályaival foglalkozik, ezek: a tudatlanság, a szülői kényeztetés, rossz példa, engedelmesség, állhatatlanság, az erkölcsös magatartás szégyenlése, a rossz társaság, a henyélés és a szemérmelenség. A *negyedik* rész bemutatja az erkölcsös élet tartalmát, a következőket kell kialakítani a növendékben a helyes neveléssel: az Isten tisztelete és szeretete, a szülők szeretete, mások tisztelete, az engedelmség, tisztaság, a megfelelő viselkedés, helyes beszédmód, illő öltözködés, mértékletesség, jószívűség, megbocsátás, felebaráti szeretet, barátság, alázatosság, helyes részvétel a játékokban és mulatságokban. Végül az *ötödik* részben az élethivatásra való felkészülésről ír a szerző: szükség van erre, hogy ne legyen törés az ifjú és a felnőtt erkölcsi életében.

Jól látható e rövid tartalomismertetésből is, hogy a mű pedagógiai tartalma a katolikus magánneveléshez, illetőleg katolikus iskolákhoz kötött: e nevelés (s ezen belül a jezsuiták, piaristák) nevelési modelljét jelentette minden időben; a könyvben kifejeződő vallás-erkölcsi nevelési felfogás a 15—16. században éppen úgy aktuális volt, mint a 18—19. században. A 17. század folyamán az új pedagógiai elemek *nem* a lényegében változatlan vallás-erkölcsi nevelési alapokban jelentkeztek, hanem elsősorban didaktikai-tananyagbeli-iskolaszervezeti téren (hogy a hozzánk legközelebbi tipikus esetekre hivatkozzunk, például COMENIUSNÁL vagy APÁCZAINÁL is). Ilyenekről azonban GOBINET műve nem beszél. MIKES választásában ezért — úgy vélem — aligha érvényesülhetett „a korszerű nevelés problémái iránti érdeklődés”, ahogyan az Utószóban olvasható (725. old.).

Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy RÁKÓCZI rodostói könyvtárában egy másik francia pedagógiai író, a GOBINET-nél jóval kiemelkedőbb pedagógiatörténeti jelentőségű Claude FLEURY apát műve is megvolt, az 1686-ban megjelent *Traité du choix et de la méthode des études*. Ez a könyv a polgári rétegek igényeinek megfelelő, értékes újszerű tananyagkiválasztási és -elrendezési koncepciót tárgyal, a hagyományos „tanterv” modernizálásának szándékával. *Nem* ezt a könyvet fordította le MIKES, és ez bizonyára nem véletlen.

GOBINET művének magyar szövegével 1724-ben készült el MIKES, a kész fordítást azután 1744-ben részben átjavította, 1751-ben azonban újra elővette és teljes egészében átdolgozta, szinte új fordítást készített. HOFF Lajos rendezte sajtó alá e kötetben mindkét fordításváltozatot, kiváló filológiai apparátussal téve lehetővé az olvasó számára is az összehasonlítást. Az Utószóban mindenre kiterjedő gonddal és meggyőző érveléssel bizonyítja, hogy MIKES melyik kiadást használta (az 1695-öt vagy valamelyik későbbit).

Az Utószó szerzője a pedagógiai vonatkozások felderítését is megkísérelte. Sajnos, sikertelenül. Mint más esetben mások, ő is erősen érezhette a tudományos igényű magyar neveléstörténeti monográfia hiányát: a korabeli hazai nevelésügy általa itt felvázolt hevenyészett képe nemcsak hiányos, egyoldalú, zavaros, de torz és hamis. Nem ilyen volt e másfél évszázad hazai nevelésügye.

De egyáltalán kapcsolódik-e MIKES fordítása a korabeli hazai (pontosabban: erdélyi) pedagógiai valósághoz? Nem. GOBINET műve népszerű volt a nyugat-európai országokban, jelentős funkcióit töltött be a 17. század közepétől azzal, hogy érveivel (bibliai szövegekre, de főként Szent Ágoston „Vallomásai”-ra hivatkozva) újra tudatosította a hagyományos valláserkölcsi nevelés fontosságát, szükségességét a társadalom felső és középső rétegeibe tartozók között. Ez világosan kitűnik a MIKES tolmácsolta szövegből.

Éppen ezért eléggé meglepő azt olvasni az Utószóban, hogy bizonyos hazai „haladó szellemű polgári értelmiség” (?) által képviselt „gyakorlatias, az élethez közel álló polgári társadalmi igényeket kielégíteni törekvő, az anyanyelvi iskolázásért küzdő, a reáliák oktatását pártoló célkitűzések rokoníthatók a MIKES által lefordított francia szerző könyvének oktatói programjával”. Alaposan átolvasva GOBINET művének mindkét fordításváltozatát, én ennek nyomát sem találtam: a felsorolt célkitűzések és GOBINET szövege között semmiféle kapcsolatot nem tudtam felfedezni; a felsorolt törekvésekkel sem a könyv tartalmának egésze, sem részletei nem „rokoníthatók”; egész egyszerűen: a könyv teljesen másról szól.

Végül is MIKES erkölcsnevelési kalauza nem került a magyar ifjak kezébe, hiszen csak mintegy száz éve, 1874-ben adott róla hírt PULSZKY Ferenc, s a jelenlegi, 1974-i kiadás az első nyomtatott kiadása. A magyar nevelés vérkeringésébe tehát nem jutott be sem a GOBINET-mű, sem magyar fordítása.

Annál fontosabb szerepet tölthetett be ez a könyv, illetőleg a benne kifejeződő erkölcsnevelési felfogás magának MIKESnek életében, hiszen háromszor is foglalkozott vele, hatalmas munkát áldozva rá, először 34, majd 54, végül 61 éves korában. Nyilván ifjúkori erdélyi pedagógiai emlékei idéződtek fel benne 1724-ben, amikor először fogott fordításához. Ezeket a két évtizeddel korábbi emlékeit foglalta frásba leveleskönyvében, az 1725. június 11-i keltezésű levélben, amelyet a neveléstörténeti szakirodalom már FRÁNCZYTÓL kezdve számon tart. MIKES abban látja e levélben az erdélyi nemesifjak nevelésének legfőbb pedagógiai problémáját, hogy a katolikus és protestáns kollégiumokból kikerülő nemesifjak képtelenek saját erejükből értékes életet élni, nincs is igény bennük erre; a hagyományos nemesi életforma, a felnőttek rossz példája lehúzza őket. Elsősorban ez az oka annak, hogy nem elég hatékony a kollégiumi nevelés. Az iskolák ugyan több praktikus-hasznos tananyagot taníthatnának, de a legfőbb baj: a kollégiumi nevelés szinte semmi nyomot nem hagy a nemesifjú életében, nem ösztönzi őket a tartalmas, értékes, hasznos életre.

GOBINET könyvében talán ez ragadta meg MIKES-t: ennek szövege éppen azt sugallta nagy erővel az ifjúnak, hogy *tudatosan maga alakítsa az életét hasznossá, értékessé, értelmessé*; ne sódortassa magát a megszokottal, a divattal, a kényelmessel; tartson ki minden körülmények között amellett, amit ifjúkorában helyesnek megismert, ne áldozza ezt fel a karrierért, a könnyű életért. S ezért van szüksége az ifjúnak a biztos irányt mutató kalauzra (legyen az könyv vagy nevelő), hogy segítségével erre a felelős életre ifjúságának idején kellően felkészülhessen.

S emellett talán az is sarkallta MIKES-t a fordításra, hogy GOBINET könyvében számos olyan pedagógiai problémával találkozott, amelyeket maga is tapasztalt még ifjúkorában, a 18. század első éveiben az erdélyi nemesifjak körében. Íme, három rövid példa:

A szülői kényeztetésről: „Azt mód nélkül is látjuk, hogy a szülék kedvezései mennyi gyermeket vesztenek el. Nagyobb része az atyáknak és az anyáknak oly vak szeretettel szeretik gyermeküket, hogy csak a testi javokat tekintik . . .” (145. old.).

A henyélésről: „Oh! kedves fiam, nem keserves dolog-é, hogy ez a vétek, amely kútfeje annyira nyomorúságoknak, mégis oly közönséges az ifjak között, úgy is tetszik, mintha természeté vált volna bennük. Sokat látsz olyanokat közöttük, akik henyelő és tunya életet élnek, a munkát úgy kerülik, mint a halált, semmi tisztességes foglalatosságra nem adják magokat, vagy ha adják, hamar elhagyják, vagyis rosszul viszik végben; csak a gyönyörűségeket szeretik, csak a mulatságról gondolkodnak, a játék, a sétálás, a jóllakás, aluvás — életüknek ezek a legfőbb hivataltjai és az ő legnagyobb foglalatosságuk” (163. old.).

A nemességéről: „Ennél megromlottabb, se rossz erkölccsel teljes[ebb] rend ennél nincsen . . . Abban a rendben uralkodik a magahittség, amely mindeneket megvetett vélek, és mindeneket

alábbvalóknak tartatja náloknál, csak a nagyravágyás és az előmenetel vagy az elméjükben . . . Oh! Istenem, micsoda élet az ilyen!" (205—206. old.).

Ugyanakkor MIKES alighanem példát is akart adni a fiataloknak e könyv lefordításával. Említett levelében azt írta, hogy nem kíván lehetlent „a szegény erdélyiektől”, de az apák viselik a felelősséget azért, hogy ha „a fiakat nagyobb gondviseléssel nem nevelik, és a nemesi jó erkölcsre nem ingerlik még eleinte, hanem még példát adnak a részegeskedésre, a feslett és tunya életre. Ha a fiakat csak arra vennék is, hogy a deák könyveket magyarra fordítsák, úgy a tanulásokot a közönséges jóra fordítanák, mivel sokan vannak olyanok, akik arra alkalmasok volnának. És ha csak egy könyvet fordítana is meg életében, azzal mind magának, mind másoknak használna . . .”

MÉSZÁROS ISTVÁN

LOTHAR BISKY, WALTER FRIEDRICH: IFJÚSÁG ÉS TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓ

Budapest, 1975. Tankönyvkiadó. 180 oldal

A kommunikációelmélettel, a tömegközli eszközökkel, azok hatásával, a hatások pedagógiai célra történő felhasználásával foglalkozók nagy örömmel vehették kezükbe Lothar Bisky és Walter Friedrich könyvét, amely címében azt ígéri, hogy az ifjúság és a tömegkommunikációval foglalkozik. Az öröm ebben az esetben egyet jelent a felfedezéssel, hiszen egészen 1975-ig hiába kerestünk könyvesboltjainkban hasonló témával foglalkozó könyvet. Nagyon sok színvonalas kiadványt jelentet meg a Tömegkommunikációs Kutató Központ, de azok csak egy aránylag szűkebb réteghez juthatnak el, bár felhasználhatóságuk szempontjából lényegesen nagyobb nyilvánosságot érdemelnének. Az évenként megjelent Rádió és Televízió Évkönyv, melyet az elmúlt esztendőben sokak sajnálatára a Minerva Évkönyv váltott fel, szintén tartalmaznak a témához kapcsolódó dolgozatokat, bár ezekre sokkal inkább a népszerűsítés jellemző, mintsem a tudományosság.

Hazánkban is egyre többen foglalkoznak a kommunikációelmélettel. Egyre több azoknak a pedagógusoknak, szociológusoknak, pszichológusoknak, közművelődésben dolgozóknak száma, akik felismerték a tömegközli eszközökben rejlő hihetetlenül gazdag kutatási és az eredményes felhasználással összefüggő praktikus lehetőségeket, akik ugyanakkor a saját kutatási eredményeiken, illetve vizsgálati tapasztalatain túlmenően alig találkozhatnak anyanyelvünkön megjelent idevágó szakirodalommal.

A Tankönyvkiadó Vállalat jogos igényt elégített ki e könyv megjelentetésével, amit az a tény is igazol, hogy szinte napok alatt fogyott el a könyvesboltok pultjairól, bár az igazsághoz tartozik az is, hogy mindössze háromezer példányban jelent meg.

Elismeréssel kell tehát szólni a Tankönyvkiadóról ebben az esetben is, jóllehet értelmetlenül áll az ember a könyvet lapozgatva, hiszen mást várt!

Az első bosszúságot az okozza, hogy a könyv címe kissé megtévesztő, hiszen egy, leginkább szociológiai töltésű vizsgálat kezdetéről szóló beszámolót tartalmaz a könyv, bizonyos átalakításokkal, amelyek véleményünk szerint nem használtak e munkának. A cím feltétlenül többet ígér, mint amit az olvasó kaphat.

A másik probléma forrása könyvkiadásunk szinte általánosnak mondható sajátosságával függ össze. Ennek lényege a késedelem, a szerkesztési, nyomdai átfutási idő rendkívül hosszú volta. Ez a könyv mintegy illusztrációja lehet e megállapításnak.

A szerzőpár 1970 júliusában fejezte be kutatásait és tett pontot kéziratának végére. 1971-ben jelent meg Berlinben a magyar fordítással azonos címen. Az előszóból az olvasható ki, hogy az 1972 márciusában íródott a magyar kiadás elé, amely bizonyos változtatásokat kívánt az eredetihez képest. Többek között töröltek „néhány dolgot”, az első fejezetet átdolgozták, kimaradt az a fejezet, amelyik differenciáltan foglalkozik a polgári tömegkommunikáció kutatással, töröltek néhány bekezdést, amely az NDK tömegközli eszközeinek sajátos kérdéseivel foglalkozik, elhagyták az eredeti munka utolsó fejezetét, amire egyébként nagyon kíváncsiak lettünk volna, hiszen a hatáskutatás módszertani problémái a legkevésbé kimunkált területekhez tartozik . . .

E könyv kéziratát egy év alatt készült tehát el a magyar kiadó kíváncságának megfelelően és ezt követően több mint három év telt el a megjelenésig, hiszen 1975 végén találkozhattunk csak vele! Ez a késedelem általában megbosszulja magát, de különösen az olyan területeken, amilyen a kommunikáció-kutatás, hol szinte nap mint nap képesek újat produkálni a terület szakemberei.